

Душан Никодијевић

Народна библиотека Србије, Београд

НАБАВКА, СРЕЂИВАЊЕ И ОБРАДА РУКОПИСА – АРХИВА СИМЕ ЋИРКОВИЋА

Сажетак

Основни критеријум за набавку неког појединачног рукописа, архива или легата представља значај за културну баштину одређеног народа. У овом раду ће бити приказани проблеми са којима смо се сусретали приликом набавке, сређивања и обраде Архиве Симе Ћирковића и то у тренутку рада на самој грађи. Сима Ћирковић је био један од најзначајнијих српских медијиста 20. века, који је осим по научном раду познат и као врсни педагог и професор Филозофског факултета Универзитета у Београду. Аутор је више уџбеника и наставних приручника, а његове научне синтезе *Срби у средњем веку* и *Срби међу европским народима* објављене су на многим светским језицима и као такве високо цењене у европској и светској научној заједници. Највећи део рукописа Симе Ћирковића је стигао на основу уговора о поклону између породице Ћирковић и Народне библиотеке Србије. Ова грађа се састоји из две целине и у току је идентификација и сређивање на основу пописа које је у име породице сачинио Властимир Ђокић. Трећа, најзначајнија целина, у којој су Ћирковићеви рукописи необјављених радова, тек треба да се преузме. Презентоване су тешкоће на које смо наишли приликом сређивања грађе, као и планови који су се тицали начина обраде грађе и то у складу са архивским стандардом у програму за обраду АtoM.

Кључне речи: набавка, обрада, класификација, архивска грађа, рукописи, Сима Ћирковић

У Србији, као и у већини земаља, рукописи су законски регулисани и као библиотечка и као архивска грађа. Тај двоструки карактер је одувек стварао проблеме приликом обраде. Без обзира на све, основни критеријум за набавку неког појединачног рукописа, архива или легата у случају Народне библиотеке Србије представља значај за културну баштину српског народа. Проблеми приликом набавке, сређивања и обраде рукописа, као и начини на које смо те проблеме решавали, у овом раду ће бити приказани на конкретном примеру – Архиви Симе Ћирковића, и то у току рада на самој грађи. Прво ћемо укратко изложити основне податке о академику Ћирковићу, из којих ће се и видети који је значај његове оставштине, затим како смо дошли до грађе, начин идентификације и сређивања и, најзад, планове за завршетак обраде.

Сима Ћирковић је по речима свог млађег колеге „у нашој средини био један од ретких, данас можда и једини историчар светског формата“.¹ Иако је главна област његовог проучавања историја средњовековне Србије и Босне, уколико само површно прегледамо његову библиографију, видећемо да готово не постоји област историографије којом се он није могао меродавно бавити, а пред крај живота је објавио значајне синтезе о историји Срба на неколико језика, тако да ћемо овом приликом навести само нека најзначајнија његова дела. Рођен је у Осијеку 1929. године. Место рођења је одређено чињеницом да му је отац Мирко био капетан речног бродарства, те да се у данима његовог доласка на свет, лађа којом је капетан Ћирковић управљао, задесила на ушћу Драве у Дунав. Реке, нарочито Дунав, на којима је будући академик пловио у детињству, оставиле су траг, што је имало утицаја и на каснија истраживања. Основну школу и гимназију је похађао у Сомбору и Београду. Студије историје уписује 1948. године на Филозофском факултету у Београду, где и дипломира 1952. године. За време рада у Државном архиву у Зрењанину, те у Народној библиотеци Србије и Историјском институту у Београду, пише докторску дисертацију *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба* коју брани 1957. године, када је изабран за асистента, а убрзо и за доцента на Катедри за историју народа Југославије у средњем веку Филозофског факултета у Београду. Овим почиње и његова универзитетска каријера, која је крунисана и функцијом декана истог факултета 1974–1975. године. Дисертација му је објављена 1964. године, исто када и његово капитално дело *Историја средњовековне босанске државе*. Био је уредник прве књиге *Историје српског народа* (1981), а аутор је осамнаест поглавља у првој и другој (1982) књизи. Један је од аутора *Историје Црне Горе* (књ. II, том 1–2, 1970) и коаутор *Историје Југославије* (1972; превод на енглески 1974; превод на кинески 1984). Широко света постао је познат по синтезама *Срби у средњем веку* (прво издање на италијанском, Милано, 1992; на француском 1992; друго издање на италијанском 1993; на српском 1995; на руском 1996) и *Срби међу европским народима* (прво

1 Радивој Радић, „In memoriam: Сима Ћирковић (1929–2009)“, Рад Матице српске 46 (2009): 213.

издање на енглеском, Оксфорд, 2004; на српском 2004; на италијанском 2007; објављено у Хрватској 2008; на руском 2009; на словеначком 2010). Написао је неколико одредница за *Lexikon des Mittelalters* (Цирих, Минхен, 1977–1995), а у сарадњи са Радетом Михаљчићем је приредио два најзначајнија енциклопедијска дела српске историографије – *Енциклопедију српске историографије* (1997) и *Лексикон српског средњег века* (1999). Аутор је бројних монографија, издања историјских извора, уџбеника, чланака, радова произашлих из учествовања на престижним конгресима, скуповима, универзитетима и научним установама (поменимо само Међународни институт за економску историју у Прату, Италија).² Дописни члан Српске академије наука и уметности постаје 1972, а редовни 1981. године. Био је и члан других академија (АНУБиХ, ЈАЗУ, ЦАНУ, Европске академије за историју у Бриселу).

Сва грађа је у Народну библиотеку Србије дошла на основу Уговора о поклоњу, закљученог 24. октобра 2013. године између Библиотеке и Мирославе, односно Мирка Ћирковића, супруге и сина академика Симе. Као саставни део тог уговора иду и два детаљна пописа са предатом грађом. Њих је под насловом *Рукописна научна заоставштина академика Симе М. Ћирковића која се предаје на чување Народној библиотеци Србије. Сумарни попис* у име породице саставио Властимир Ђокић, издавач. У горњем левом углу су наведени наднаслови *Попис А* и *Попис Б*. Поред овога, Народној библиотеци Србије је на увид достављен још један непотпун попис (*Ц*) са грађом која, по слову уговора, тек треба да се преузме. Према Уговору, Библиотека је у обавези да трајно чува примљену грађу, да обави детаљну стручну обраду, изврши каталогизацију и дигитализацију, те да на крају штампа каталог Архиве Симе Ћирковића.

Протоколом о сарадњи између Народне библиотеке Србије и Историјског института у Београду, као стручни сарадник, у обраду рукописа се активно укључује др Невен Исаиловић. Др Исаиловић је научни сарадник Историјског института у Београду, у коме ради од 2007. године. Он је стручњак за средњовековну дипломатику и политичку и друштвену историју Балкана и Медитерана у позном средњем веку, објавио је преко педесет чланака, расправа, прилога, превода и библиографија, био је ученик академика Ћирковића са којим је имао интензивну сарадњу, нарочито приликом израде магистарске тезе и доктората³, када му је Ћирковић био стручни консултант.

Прво је преузета грађа која је наведена у *Попису Б*. Као што је и сам пописивач Властимир Ђокић истакао у уводу *Пописа*, материјал је нађен и преузет из стана, односно радне собе академика Ћирковића. Највећом делом је био рас-

2 Најпотпунија библиографија радова С. Ћирковића је објављена у: Славица Мереник, Невен Исаиловић и Властимир Ђокић, Библиографија академика Симе Ћирковића (Београд: Историјски институт, 2011), са допунама у: Властимир Ђокић, „Исправке и допуне за Библиографију Симе Ћирковића, Београд: Историјски институт, 2011“, Историјски часопис 64 (2015): 581-588.

3 М. Исаиловић, „Владарске канцеларије у средњовековној Босни“ (докторска дис., Филозофски факултет, Београд, 2014).

поређен онако како га је оставио Ћирковић. Све је било смештено у петнаест картонских кутија, различитих димензија, једну картонску тубу, док је специфична грађа, као нпр. библиотечке картице, била смештена у шест кутија одговарајућих димензија, ван главног материјала. Први и основни проблем је био на који начин извршити идентификацију и класификацију, односно да ли одмах, већ на почетку посла радити класификацију или следити поделу која је већ урађена у попису. После консултација са колегама и др Исаиловићем, одлучено је да се први корак у вези идентификације и класификације уради саобразно начину на који је то урадио Ћокић. Оваква одлука је донесена највише због тога што се коначна класификација може урадити тек када се добије целокупна заоставштина, па ако би се на самом почетку изменила постојећа структура поделе, било би прилично тешко да се касније обради у складу са стандардима.

Основна идентификација је рађена на лицу места, у магацину Народне библиотеке Србије. Најпре је вршен увид у материјал, како би се стекао први утисак шта је, у ствари, добијено. Истовремено са идентификацијом је ручно писан помоћни попис у ком је после провере и упоређивања са Ћокићевим пописом назначено шта која кутија садржи.

Стручну идентификацију је обавио др Исаиловић, у просторијама Одељења Посебних фондова Народне библиотеке Србије, тако што је доношен материјал детаљно обрађиван у програму Microsoft Word. Извршена је и прва класификација *Пописа Б*. Дата је сигнатура под којом ће се водити Архива Симе Ћирковића (Р 1290). Грађу смо привремено поделили на серије, аналогно Ћокићевом попису. Тако је креирано укупно тринаест привремених серија (Р 1290/I-XIII). Оне су урађене саобразно начину на који је то урадио Властимир Ћокић, па смо сачинили следећу поделу:

- Р 1290/I Изворна грађа
- Р 1290/II Фасцикле и свеске са исписима и белешкама
- Р 1290/III Рукописи објављених књига и студија
- Р 1290/IV Материјали за објављене књиге, удбенике и студије
- Р 1290/V Материјали за необјављене књиге
- Р 1290/VI Материјали проистекли из учешћа у колективним пројектима
- Р 1290/VII Рецензије и менторство
- Р 1290/VIII Материјали за универзитетска предавања
- Р 1290/IX Из заоставштине М. Динића
- Р 1290/X Остало
- Р 1290/XI Текстови других аутора

P 1290/XII Картографски материјали и плакати

P 1290/XIII Фотографије

После извршене класификације грађа се из обичних кутија слагала у архивске кутије, те одлагала у магацин на полице које испуњавају строге услове чувања грађе. Исти поступак је извршен и при раду на *Попису А*, с том разликом да овде није стављана сигнатура, већ су навођени бројеви онако како је то радио Ђокић. Разлог томе је што је потребно да се споје материјали из *Пописа А* са *Пописом Б*, што је и сам Ђокић навео у свом попису. У наставку следи шема класификације *Пописа А*:

1. Историја народа Босне и Херцеговине I књига – текстови проф. Анте Бабића
2. „Ово предати ћерки покојног Глигора Станојевића. Дао ми је одавно, нема [ништа] за средњи век”
3. Реферати за избор кандидата у наставна и научна звања. Рецензије
4. Ахмед Аличић, Рамиза Ибрахимовић, Сумарни попис Босне из 1468/9.
5. Вероватно рукопис удела С. Ђирковића у Прегледу историје југословенских народа I, 1960.
6. Методика наставе историје
7. Репринт збирке Стари српски записи и натписи Љубе Стојановића
8. Кнежевац
9. Пљевља (извори и скице)
10. Извори за историју Црне Горе
11. Ектесис неа Псеудо-Кодин
12. Метрологија
13. Енциклопедија Југославије
14. Материјали за Међународни реперториј средњовековних историјских извора
15. Материјали за историју српског народа књ. I
16. Рукописи дипломских и магистарских радова и друго
17. Историја школства и педагогије код Срба
18. Српски биографски речник
19. Енциклопедија Војводине – нацрти алфабетара
20. Рад одбора за фототипска издања
21. Косовска битка
22. Статут Филозофског факултета
23. Реформа школских планова
24. Афера доктората Чачак – Крагујевац
25. Сепарати радова антрополога Јуџина Хамела (Eugene Hammel)
26. Атлас језика и културе народа Великопољске

27. Сепарати реферата учесника скупа: Istituto Internazionale di Storia Economica "F. Datini", XXV Settimana di Studio, Le Migrazioni in Europa (secc. XIII-XVIII), Prato
28. Сепарати реферата учесника скупа: Istituto Internazionale di Storia Economica "Francesco Datini", Sedicesima (16.) Settimana di Studio, Gli aspetti economici della guerra in Europa (sec. XIV-XVIII), Prato, 4-9. 05. 1984.
29. Сепарати реферата учесника скупа: Istituto Internazionale di Storia Economica "Francesco Datini", Dodicesima (12.) Settimana di Studio, Gerarchie economiche e gerarchie sociali, Secoli XII/XVIII, Prato, 18-23. 04. 1980.
30. Сепарати реферата учесника скупа: Istituto Internazionale di Storia Economica «Francesco Datini», Quindicesima (15.) Settimana di Studio, Leaque interne (secoli XII-XVIII), Prato, 15-20. 04. 1983.
31. Сепарати реферата учесника скупа: Istituto Internazionale di Storia Economica «Francesco Datini», Decima (10.) Settimana di Studio, Sviluppo esottosviluppo in Europa e fuori d'Europa dal XIII secolo alla rivoluzione industriale, Prato, 7-11. 04. 1978.
32. Срби у средњем веку
33. The Serbs
34. Енциклопедија српске историографије
35. Мапе и атласи
36. Материјали о активностима у склопу прославе 600-годишњице Косовске битке, прославе 100-годишњице САНУ и преписка проистекла из ангажмана С. Ћирковића у Одбору за реформу школске наставе (фасцикла са натписом "UCLA")
37. Декан
38. Персоналне библиографије
39. Бого Графенауер
40. Радови страних аутора о историји жена
41. Дедијер
42. И. Г. Спаский
43. Решено
44. Румуни
45. Конгрес у Анкари
46. Стогодишњица САНУ
47. Лингвостилистичка анализа уџбеника Ивана Божића
48. Текст књиге без насловне странице, непознатог аутора, са тематиком из опште историје средњег века, око 500 листова, различите пагинације
49. Четири регистратора са рукописима објављених радова С. Ћирковића
50. Картотечки листићи
51. , 51а Сепарати

52. Неколико пресавијених карата великог формата
53. Документација Српског семинара – Одељење за историју Филозофског факултета у Београду
54. Грађа из Државног архива у Дубровнику везана за пројекат о историји Црне Горе
55. Разно
56. Житије Стефана Дечанског од Данила II

Народној библиотеци Србије је достављен и нацрт *Пописа Ц*. У њему је наведено пет целина, од којих су најзначајније прва и четврта. Оне се односе на рукописе необјављених радова академика Ћирковића и његову преписку. Уосталом, то је и највреднија грађа у целом Архиву Симе Ћирковића и верујемо да ће будући истраживачи, односно корисници, управо на њу обратити највише пажње.

Тек када се идентификује и класификује целокупна грађа из сва три пописа, следи завршна обрада у складу са архивским стандардима. На првом месту треба спојити грађу у једну целину па је затим поделити у серије и јединице. Већ у току рада на класификацији грађе из прва два *Пописа* се може назрети начин коначне поделе. Наиме, постоји доста случајева када је грађа из *Пописа А* само наставак сличне грађе из *Пописа Б*. Приликом коначне обраде, велику помоћ ће нам пружити, као што је то и раније наведено, анотације аутора *Пописа* Властимира Ђокића. После тога ћемо све податке унети у Електронски каталог рукописа и архивалија Народне библиотеке Србије,⁴ који је настао прилагођавањем апликације АtoМ (Access to Memory). То неће бити само једноставно уношење већ урађених података, већ ће се у базу унети нормативне, предметне, географске и друге одреднице. Електронски каталог пружа могућност да се грађа скенира и прикаже приликом претраживања. На тај начин ће будући корисници моћи да виртуелно претражују делове Архива Симе Ћирковића.

Начин обраде рукописа је до увођења Електронског каталога у највећој мери био одређен, или боље речено неодређен, праксом раније обраде грађе на каталожним листићима. То се показало веома лоше, јер су рукописи у Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије по својој суштини првенствено архивска грађа, па обрада, саобразно библиотечким стандардима, никако није могла дати задовољавајуће резултате. О томе сведочи и термин који смо задржали за назив грађе коју нам је поклонила породица Ћирковић – Архива Симе Ћирковића. По свим начелима архивистике то је фонд, али због континуитета са ранијом обрадом, а још више што су корисници у својим радовима наводили називе на које су наилазили током рада у Одељењу посебних фондова, одлучили смо да задржимо стари назив. На примеру Архиве Симе Ћирковића смо показали на који начин мислимо да, поштујући традицију, исправимо грешке које су рађене у прошлости, те да у будућности, следећи начела и архивске и библиотечке струке, пружимо квалитетну услугу корисницима.

4 <http://arhivalije.nb.rs/>

Summary

Acquisitions, Arrangement and Processing of Manuscripts – Sima Ćirković Fonds

The basic criteria for acquisitions of single manuscript, fonds or legacy is its importance for national cultural heritage. In this article, we will present the problems of acquisitions, arrangement and processing of Sima Ćirković fonds while working on the documents. Sima Ćirković was the one of the most significant Serbian medievalists of the 20th century. Beside his scientific work, he is also known as an excellent educator and professor of the Faculty of Philosophy of the University of Belgrade. He was the author of many textbooks and manuals. His synthesic monographs *The Serbs in the Middle Ages* and *The Serbs* are published in many languages and are recognized in the European and world academic community. The greatest part of Sima Ćirković's manuscripts is gathered thanks to deed of gift signed by Ćirković's family and the National Library of Serbia. The material consists of two units and their identification and arrangement according to a list made by Vlastimir Đokić in the name of the family, is still in progress. The third and the most important unit, which consists of Ćirković's manuscripts of unpublished works, is yet to be received. We have presented difficulties we have faced while arranging the materials as well as plans for processing the materials according to archival standard in the archival description application AtoM.

Keywords: acquisitions, classification, archival material, processing, manuscripts, Sima Ćirković